

արդեն իսկ 1883ին առաջին անգամ կը բեմադրուի բազմաթիւ վերածումներով եւ յարմարացումներով, որով դործը ինքնին շատ տուժած է: Հակառակ այս բոլոր դժուարութիւններուն՝ մինչեւ այսօր Հունգարիոյ մէջ արդէն 600 անգամէն աւելի ներկայացուած է բեմերու վրայ, աւելի կամ նուազ յաջողութեամբ: Ներկայացումները Հունգարիայէն անցած են նաեւ արտասահման՝ սկսելով Համպուր-կէն, 1892ին, եւ յաջորդաբար գրեթէ ամբողջ Եւրոպայի մեծագոյն բեմերը չըջած:

Թարգմանութիւններն ալ իրարու կը յաջորդեն. արդէն 1865ին գերմաներէնի կը թարգմանուի, որուն յաջորդաբար 20է աւելի նոր թարգմանութիւններ ալ կը հետեւին, միշտ գերմաներէն. իտալերէն 3 թարգմանութիւններ գոյութիւն ունին. թարգմանուած է նաեւ Ֆրանսերէնի, անգլիերէնի, հոլանտերէնի, ռուսերէնի, չեխերէնի, իսրայէլերէնի, սլովեներէնի, ռումաներէնի, լեհերէնի, պուլկարերէնի, ուքրայներէնի, սլովակերէնի, ճափոներէնի եւ մինչեւ իսկ մասեր մը լատիներէնի եւ եբրայեցերէնի:

Անոնք որ թարգմանութեամբ զբաղած են, գիտեն թէ գիւրին բան չէ գրական դործ մը այնպէս մը թարգմանել՝ որ ան ամէն կերպով համապատասխանէ բնագրին: Եթէ ուղենք իմաստին հաւատարիմ մնալ՝ կրնայ գրական գեղեցկութիւնը տուժել, մինչ եթէ շատ ուշադրութիւն դարձուի արտաքին ձեւին եւ տաղաչափութեան, կրնայ իմաստը տուժել: Ներկայ թարգմանութեան մէջ ջանացած եմ այս երկուքն ալ հաշտեցնել, հետեւելով հանդերձ տաղաչափական արուեստին, ուղած եմ մնալ հաւատարիմ նաեւ իմաստին: «Մարդուն ողբերգութիւնը» գրք-

ուած է մեծալերջ չափով (jambe), 4-4-3, 4-3-4, 3-4-4, կամ 3-3-4, 3-4-3, 4-3-3. սակայն, ինչ ինչ տեղեր, մանաւանդ խմբերգի մասերուն մէջ չափը կը փոխէ 4-4 կամ 5-4: Յանգերը, բացի խմբերգներէն, հազուադէպօրէն նոյն կը վերջանան. ընդհանրապէս ազատ յանդերձ յօրինուած է: Թարգմանութեան մէջ որդեգրած եմ 4-4-3 չափը, որ աւելի մօտ է բնագրին, եւ հայկական տաղաչափութեան մէջ շատ դործածուած. իսկ ուր բնագիրը կը փոխէ չափը՝ ես ալ փոխած եմ, որ դործին ընթացքին պիտի տեսնուի. յանգերը բոլորովին ազատ թողած եմ: Թէեւ կարենալու համար հետեւիլ տաղաչափական օրէնքներուն, երբեմն բնագրէն աւելի կամ պակաս բառեր ստիպուած եղայ զնել, սակայն անոնք ալ այնպէս ընտրուած են՝ որ որեւէ կերպով բնագրին իմաստէն չհեռանան:

Կը յուսամ թէ ներկայ թարգմանութիւնս, իր թերութիւններով հանգերձ, ոչ միայն ընդունելութիւն գտնէ, այլ նաեւ հաճելի դառնայ մեր ազգին ընթերցասէր հասարակութեան:

Հուսկ ուրեմն, ջերմագին շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ զիս քաջալերողներուն, ինծի ճշմարտագույն միաբանակից Հայրերուն եւ մասնաւորապէս Տիար Պօղոս Սարմաշիի, որ ոչ միայն յորդորէ եղաւ ինծի այս դործին ձեռնարկելու, այլ նաեւ ուսումնասիրական ընտիր երկերու առաքումով՝ մեծապէս օգտակար հանդիսացաւ լաւագոյն կերպով թափանցելու հեղինակին մտքին մէջ, որով եւ լաւագոյն կերպով հայացնելու այս վսեմ դործը:

Թարգմանիչը

ՄԱՐԴՈՒՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԵՍԻԼ Ա.

Երկնքի մէջ. Տէրը գահին վրայ բազմած է եւ փառքով շրջապատուած: Հրեշտակներու գունդերը ծնրադիր են իր առջեւ: Գահին քով կանգնած են չորս Հրեշտակապետները: Սաստիկ լոյս:

ՀՐԵՇՏԱԿՆԵՐՈՒ ՊԱՐԸ

Փառք ի բարձունս եւ օրհնութիւն Աստուծոյ,
Զինքը զովեն երկիր, երկինք անսահման,
Որ գոյացուց իր մէկ խօսքով ամէն բան՝
Եւ կախուած է դարձեալ վախճանն ակնարկէն:
Նա վայելքի լրումն է, սթին, գիտութեան,
Մեղի բաժին՝ ստուերն է սփռուած լոկ մեր վրայ,
Պաշտենք զինքը փոխան անհուն այս շնորհին՝
Որ մեզ հաղորդ բրաւ այսպէս իր լոյսին:
Մարմին առաւ յաւերժական զազափարն,
Կատարուած է ըստեղծումն արդ, աւասիկ.
Տէրն ամէնքէն, որոնց շունչ է պարզեւեր,
Պատուանդանին արժանի տուրք կը սպասէ:

ՏԵՐԸ

Կատարուած է դործըս, այո՛, հոյակապ:
Կը դառնայ սարքն ու կը հանդէի Արարիչն.
Պիտ՝ հոլովութի առանցքին վրայ բիւր դարեր,
Մինչեւ անիւ մը պէտք ըլլայ նորողել:
Աշխարհներուս, օ՛ն, արդ, պաշտպան ոգիներ,
Ըսկըսեցէք ասպարէզներն ձեր անվերջ.
Տեսնելով ձեզ անգամ մըն ալ ես հրճուիմ,
Մինչ զգըրգիւնով անցնիք դահիս առջեւէն:

(Աստղերու պաշտպան ոգիները՝ զանազան մեծութեամբ ու գոյներով միակ կամ գոյգ աստղեր, գիսաւորներ ու միգամածներ գլորելով կը սուրան գահին առջեւէն: Երկնային շրջանակներու մեղմ երաժշտութիւնը կը լսուի):

ՀՐԵՇՏԱԿՆԵՐՈՒ ՊԱՐԸ

Ի՞նչ բոցեղէն դունտ կը դիմէ՝
Ինքնիր լոյսէն հըպարտացած.
Մինչ աստղերու հոյլին մանրիկ
Կ'արբանեկէ անդիտակից:

Կը պըլպըլայ աստղը փոքրիկ,
 ձըրադ մը մեղմ պիտի կարծես,
 Մինչ բլրաւոր էակներու՝
 Աշխարհն է ան մեծ եւ անհուն:
 Երկու զուեմեր՝ ձուլիլ, խուսիլ
 Կը պայքարին իրարու դէմ,
 Այս պայքարն է սանձն ամեհի,
 Վարիչն իրենց ասպարէզին:
 Որոտաճայն միւսը կ'իջնէ,
 Դուն կը զիտես վախով հեռուէն.
 Մինչ ծոցին մէջ էակներ բիւր՝
 Կ'ապրին անդորր ու երջանիկ:
 Որքան փոքրիկ եւ խոնարհ է
 Հոն՝ սիրոյ աստղն ասպաղային,
 Թող պահպանեն խնամոտ ձեռքեր
 Մարդոց զարմին իրը ըստփանք:
 Հոն կը ծընին նոր աշխարհներ,
 Մեռնողներու է հոս դամբան.
 Ազգարարող հըպարաներուն,
 Եւ քաջալեր վըհատողին:
 Կարգ եւ օրէնք խանդարելով
 Գիտաւորն արդ ահեղ կու գայ,
 Բայց լըսելով ձայնը Տիրոջ՝
 Շեղ ուղիէն կ'ուղղուի ահա:
 Կու գաս սիրուն մանուկ ողի,
 Աստղազուհետովդ յարափոփոխ՝
 Որ պատմութեան սուղի, լոյսի,
 Կանանչ, սպիտակ դոյն կը փոխես:
 Երկինքը մեծ քեզ թող օրհնէ:
 Դէպի առաջ միշտ անսասան.
 Նեղ ծիրիդ մէջ մեծղի ֆաքեր
 Պիտի ըլլան պայքարի մէջ:
 Գեղն ու յոռին, ժպիտ եւ արցունք,
 Զերդ ձմրան ու զարնան օրեր
 Զիրար պիտի փոխանակեն,
 Ըստուեր ու լոյս պիտի զուգուին.
 Զերդ Տիրոջ սէրն ու բարկութիւնն:

(Աստղերու պաշտպան ոգիները կ'անցնին կ'երբան)

ԳԱՐՐԻԷԼ ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏ

Որ փակեցիր միջոցն անհուն՝
 Նիւթն անոր մէջ ըստեղծելով,
 Տարածութիւնն ու մեծութիւնն
 Մէկ խօսքովդ իսկ զոյացուցիր.
 Ովսաննա՛ Գեղ, Իմաստութիւն: (Կ'երկրպագէ)

ՄԻՔԱՅԷԼ ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏ

Որ յարածամ փոփոխականն
 Եւ անփոփոխ միացուցիր,
 Ժամանակն ու յաւերժն ստեղծած,
 Ե՛ւ անհատներ ե՛ւ սերունդներ.
 Ովսաննա՛ Գեղ, ո՛վ Զօրութիւնն: (Կ'երկրպագէ)

ՌԱՓԱՅԷԼ ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏ

Որ կը սփռես երջանկութիւն,
 Գիտակցութիւն տալով մարմնին,
 Դարձրելով համայն աշխարհ
 Իմաստութեանը բաժանորդ.
 Ովսաննա՛ Գեղ, ո՛վ Բարութիւնն: (Կ'երկրպագէ. դադար)

ՏԵՐԸ

Դու Արուսեակ, ինքնահաւան կը լըռե՞ս,
 Զիս զովելու խօսք մը անգամ չե՞ս գտներ,
 Կամ թէ արդեօք իմ արարքիս չե՞ս հաւնիր:

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Եւ ի՞նչ հաւնիմ, ահա քանի մ'իլտոր նիւթ
 Տարբեր տարբեր յատկութիւնով օժտւած,
 Մինչ զոյութիւնն անոնց՝ երբ չէր յայտնւած՝
 Դու զուցէ ոչ իսկ զիտէիր դայն առաջ,
 Կամ թէ այո՛, դայն փոխելու չունիս ոյժ.
 Քանի մը զուտ զանգուած—չաղուած՝ խառն ի խուռն
 Զիրար կը հրեն, կը հալածեն, կը քաշեն,
 Մինչ ամէն բան հոն կատարուի եւ պաղի՝
 Եւ ի վերջոյ չէղք խառն մընայ լոկ:
 Մարդն օր մը դայն ճարտարօրէն երբ սորվի,
 Գործատան մէջ նոյնը պիտի յօրինէ.
 Մեծ դարրնոցիդ մէջ զըրբի զուն մարդը քու,
 Ու կը թողուս որ քու գործիդ ձեռք դընէ,
 Ու խառնակէ, ինքզինք աստուած մը կարծէ:
 Բայց թէ յանկարծ վատնէ, աւրէ քու կերտածն՝
 Ապաժաման պիտ' բարկանաս այն ատեն:
 Արուեստասէր անձէ մը ի՞նչ կը սպասես:
 Արարչութեան նըպատակն ի՞նչ է համայն:
 Լոկ քու փառքիդ համար զրեցիր զու քերթուած,
 Ու զործիքին մէջ զետեղած այդ խախուտ՝
 Չես ձանձրանար որ միապաղաղ յանկերդով
 Նոյնպէս գառնայ յաւիտենից յաւիտեան:
 Ալեւորի մը կը վայլէ՞ նըման խաղ,

Որուն համար կրնայ վառիլ սիրտ մանկան :
 Տղմաշաղախ կայծ մը տիրոջ նըմանող ,
 Սակայն չէ իր պատկերն , այլ լոկ ծաղրանկարն .
 Ազատութիւն , ճակատագիր կը մըցին ,
 Մինչ կը պակսի միաւորիչ տարրն—իմաստ :

ՏԵՐԸ

Պաշտամունքն է ինծի տուրք եւ ոչ դատում :

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Տալիք չունիմ էութենէս դուրս այլ բան :
 (Հրեշտակները ցոյց տալով)

Կը դովէ քեզ բաւական այս դունդն անարդ ,
 Կը վայելէ իսկ որ անոնք քեզ դուռատեն .
 Քեզմէ ծընան , ինչպէս ըստուե՛րը լոյսէն ,
 Բայց արդէն իսկ յաւիտենից կ'ապրիմ ես :

ՏԵՐԸ

Ա՛հ , անամօթ : Ձէ՞ որ նիւթն է քեզ ծընած ,
 Ո՞ւր չըջանակդ , ո՞ւր զօրութիւնդ էր առաջ :

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Նոյնը քեզի ես ալ կրնամ հարցընել :

ՏԵՐԸ

Կը ծըրադրեմ ժամանակէ անըսկիդ ,
 Իմ մէջ կ'ապրէր ինչ որ հիմա գոյացաւ :

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Խոհերուդ մէջ պարապն արդեօք չըզգացի՞ր ,
 Իբր ամբարտակ կանգնած ամէն գոյութեան ,
 Երբ ան ըզքեզ ըստեղծելու ըստիպեց :
 Եւ Արուսեակ կը կոչուէր այդ ամբարտակն ,
 Որ հինաւուրց ուրուականն է ժխտումի :
 Ճակատագիրս է որ քեզմէ յաղթելիմ ,
 Պայքարիս մէջ ես պարտուիմ անդադար ,
 Բայց նոր ուժով դարձեալ կրկին ես յառնեմ :
 Նիւթը ծընար , եւ ես զըտայ ասպարէզ ,
 Ահա կեանքին քովը մահն է կանգնած միշտ ,
 Եւ լըքումն ալ կը յաջորդէ հաճոյքին ,
 Ստուերը լոյսին , իսկ յոյսին ալ՝ տարակոյս :
 Ամէն տեղ եմ ահա ուր դու , կը տեսնե՞ս ,
 Երկրպագե՞մ քեզ ճանչնալով այսքան լաւ :

ՏԵՐԸ

Ա՛հ , ապըստամբ ոգի , կորի՛ր առջեւս .
 Ոչընչացնել կրնայի , բայց չեմ ըներ .
 Աքսորական ոգիներու աշխարհէն՝
 Ատուած , օտար , ոչորէ՛ դու տիղմին մէջ ,
 Ու միայնութեանդ ըզգացումով դըժընդակ
 Մըտածութիւնը մշտական տանջէ քեզ ,
 Թէ չլթաներդ խոտան ի դուր կը ցնցես ,
 Աստուծոյ դէմ քու մաքառումդ է ունայն :

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Այսքան հեշտին սակայն դու զիս չես վաներ ,
 Որպէս դորժիք մէկդի նետուած աւելորդ :
 Մենք միասին ըստեղծեցինք , ու բաժինս
 Կը պահանջեմ :

ՏԵՐԸ

(Հեգնանքով)

Փափաքիդ պէս թող ըլլայ .
 Երկիր նայէ , ծառերուն մէջ Եդեմի՛
 Մէջտեղը ճիշտ այդ դոյզ ծառերն ուղղաբերձ
 Պիտ՝ անիծեմ զանոնք , քուկըդ թող ըլլան :

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Ռիշտ ձեռքերով կը շափես , բայց տէր ես մեծ .
 Մինչդեռ ինծի ափ մը հող իսկ կը բաւէ :
 Ժխտումը ուր ոտքի կուտան մը դանդ՝
 Հոն քու աշխարհդ անշուշտ պիտի տապալէ : (Կը մեկնի)

ՀՐԵՇՏԱԿՆԵՐՈՒ ՊԱՐԸ

Կորի՛ր , կորի՛ր , Տիրոջ աչքէն , անիծեալ .
 Օրէնդսդ մեր Աստուծոյ ոխանա՛ :

(Շար . 1)

Հունգար բնագրէն քարգմանեց
 Հ . ԱՆԴՐԷԱՍ ՖՈԿՈՒԵԱՆ